

Kenan İnan,

***“Mabmiye-i Trabzon Maballâtından”*: Onyedinci Yüzyıl Ortalarında Trabzon’da Sosyal ve İktisadi Hayat,**

Trabzon: Trabzon Belediyesi Kültür Yayınları, 2013, 374 s.,
ISBN 978-975-7770-40-4

Şer’iye sicillerine dayalı yerel çalışmalar günümüz Osmanlı tarih yazımının en çok ilgi gösterdiği konular arasında yer alır. Ronald C. Jennings, M. Hanefi Bostan ve tanıtımını yapacağımız eserin yazarı Kenan İnan gibi Osmanlı tarihçileri de Trabzon tarihi konusunda Trabzon şer’iye sicillerine dayalı pek çok sayıda bilimsel çalışma ve lisansüstü tez danışmanlığı yapmış önemli isimlerdir. Bir bölgenin sosyal hayatına dair detaylı bir çalışmanın ortaya çıkarılmasında şer’iye sicillerinin rolü çok büyüktür. Elimizdeki eser de Trabzon şer’iye sicillerine dayanarak 17. yüzyıl ortalarında Trabzon’un sosyal, iktisadi, içtimâî ve kısmen de olsa siyasi tarihine dair okuyucuya zengin bilgiler sunmaktadır. Eser toplamda on dört makaleden oluşmaktadır. Eseri oluşturan on dört makalenin on üçü çeşitli dergilerde ve bildiri eserlerinde yayımlanmıştır. Sadece son makale ilk kez bu eser içinde okuyucuya sunulmuştur. Müellifin önsözde belirttiği gibi bu çalışma Trabzon tarihi üzerine bilgi edinmek isteyen ve bu konuda çalışan geniş bir topluluğa hitap etmektedir. Çalışmada makaleler tarihsel sürekliliğe ve konu bütünlüğüne uygun olarak sıralanmıştır. Bu bağlamda ilk sırada “Trabzon’un Fethi” başlıklı makale yer alır.

“Trabzon’un Fethi” başlıklı ilk makalede müellif fethi anlatmaya geçmeden önce kısaca bölgenin Türkleşmesi yanında bölgede Çepniler ile Osmanlı Türklerinin faaliyetlerine değinmiş ve Fatih Sultan Mehmed’in Karadeniz’de Türk hakimiyeti kurma süreci hakkında okuyucuya bilgi sunmuştur. Trabzon Rum İmparatorluğu’nun Osmanlı tehdidi karşısında müttefik arayışı ve Akkoyunlu hükümdarı Uzun Hasan ile ittifakına yer verilen makalede Trabzon’un fethinde takip edilen güzergâhlar görgü şahitlerin gözlemleriyle anlatılmıştır. Şehrin nasıl ve ne zaman fethedildiği dönemin ana kaynakları içinde ihtilaflıdır. Bu hususta yazar Osmanlı ve Bizans kaynaklarını karşılaştırarak çeşitli tarihçilerin tespitlerini ve Osmanlı fetih sistemini analiz ederek şehrin fetih tarihini 15 Ağustos 1461 olarak belirlemiş ve fetih şeklini de bir karara bağlamıştır. Fetihden sonra Trabzon’da gerçekleşen yeni düzenlemeler ve nüfus politikası hakkında da önemli malumat verilen makale zengin dipnotları sayesinde araştırmacılara yol gösterecek niteliktedir.

“Kadı Sicillerine Göre Trabzon Şehrinin Fiziki Yapısı (1643-1656)” adlı makalenin giriş bölümünde yazar Trabzon’un Osmanlı topraklarına ilhakından sonra şehrin önce sancak sonra eyalet merkezine dönüşmesini kısaca anlatmıştır. Ardından Trabzon Kalesi, Trabzon’un nüfusu ve mahalleleri, ticari, dini ve sosyal müesseseleri, çarşıları, dini ve eğitim kurumları, vakıfları, hamamları ve kiliselerini başlıklar halinde incelenmiştir. Antikçağdan itibaren 17. yüzyıl ortalarına kadar Trabzon’un fiziki yapısının geçirmiş olduğu dönüşüm hakkında tafsilatlı bilgi verilmiştir. Makalede Trabzon’un fiziki yapısıyla birlikte Trabzon’da yaşayan insanların ticari faaliyetleri ve gelir giderleri, şehrin güvenlik sistemi, mahalle yapısı, nüfus hareketliliği gibi konular da ele alınmıştır. Şehrin fiziki yapısı anlatılırken Clavijo ve Evliya Çelebi gibi seyyahların renkli betimlemeleri makaleyi daha da çekişici kılmıştır. Kısaca makalede fetihten sonra Trabzon şehrinin iki yüzyıl içinde bir Hıristiyan şehirden Türk-İslâm şehrine dönüşümünün panoraması verilmiştir.

“Kadı Sicillerine Göre 17. Yüzyıl Ortalarında Trabzon Esnafı ve Faaliyetleri” adlı makalede öncelikle Trabzon’un ekonomik ve ticari kapasitesi hakkında okuyucuya faydalı bilgiler sunulmuştur. Bir liman şehri olan Trabzon’un ticaret merkezini oluşturan Aşağı Hisar bölgesi, Trabzon’daki meslek grupları, şehirde ticari hayatın en canlı olduğu Suk-i Sultani çarşısı ve Trabzon Bedesteni gibi önemli ticari yapılar hakkında tafsilatlı bilgi verilmiştir. Araştırmamanın yapıldığı dönemin uzun süren Girit seferi yıllarına denk düşmesi ve Osmanlı Devleti’nin mali açıdan zor durumda bulunması Trabzon’da esnaftan vergi toplanmasına ve asker ve donanmaya gerekli gelir ve mühimmat talep edilmesine yol açmıştı. Bu durum da birtakım sorunların mahkemeye yansımaya sebep olmuştur. Belirtilen konulara ek olarak Trabzon esnafının birbirleriyle ve halkla yaşadığı sorunlar şer’iye sicillerindeki kayıtlardan alıntılanan örneklerle işlenmiştir. Son olarak makalede Trabzon vakıf gelirlerine değinilmiştir.

“17. Yüzyıl Ortalarında Trabzon’da Ahiler ve Faaliyetleri” adlı makalede ilk olarak ahiliğin tarihi süreçte gelişimi ve Osmanlı Devleti’nin kuruluş yıllarındaki önemi hakkında bilgi verilmiştir. Makalenin incelendiği döneme ait sicillerde Trabzon’da ahilik faaliyetlerini yürüten isimlerden Ahi Baba Mustafa Çelebi ve Ahioğlu Elhac Mustafa gibi isimler ön plandadır. Müellifin de belirttiği gibi adı geçen Ahi babalarının miras ve alım-satım gibi meselelerde sicillerin özellikle şühudü’l-hâl kısmında yer almaları onların toplumda güvenilir kimseler olduğunu göstermektedir. 17. yüzyılın ortalarında Trabzon’da Ahi babaları adli ve özellikle iktisadi konularda danışılan ve sözlerine itimat edilen bir zümre olarak mahkemelerde karşımıza çıkmaktadır.

“Bedestenlerin Türk Ticari Mimarisindeki Yeri ve Trabzon Bedesteni” adlı makalede yazar öncelikle Türk-İslâm şehrinin iktisadi faaliyet alanındaki en önemli yapısı olan bedesten hakkında ayrıntılara yer vermiştir. Yazar bedesten geleneğinin tarihsel sürecini açıklarken bedestenin “Türk şehirciliğinde ticaret bölgesinin çekirdeğini teşkil” ettiğini (s. 100) belirtmiştir. Bedestenin fiziki özellikleri, kısımları ve kullanım alanları tasvir edilmiştir. Makalede bedesten geleneğinin kökeni tarihçilerin ve sanat tarihçilerinin iddiaları doğrultusunda tartışılmış ve bedestenin bir Türk-İslâm yapısı olduğu sonucuna varılmıştır. Selçuklu ve Osmanlı dönemi bedesten geleneği irdelenerek Trabzon bedesteninin yapılış tarihi ve geçirmiş olduğu tamirler ele alınmıştır. Sicil kayıtlarından yola çıkarak 17. yüzyıl ortalarında bedesten içinde ve çevresinde gerçekleşen satışlar, ihtilaflar ve bedestende görev yapanlar hakkında da kayıtlardan örnekler verilmiştir.

“Trabzon Şer’iye Sicillerine Göre 17. Yüzyıl Ortalarında Borç-Alacak İlişkileri” adlı makalede yazar öncelikle Osmanlı Devleti’nin siyasi ve iktisadi vaziyeti hakkında kısaca bilgi vererek devletin içinde bulunduğu sıkıntılı durumun Trabzon’u ne ölçüde etkilediğini anlatmıştır. Daha sonra 1648-1656 yılları arasında kadı sicillerine yansıyan borç-alacak ilişkileri ve bu ilişkilerle bağlantılı hususlar pek çok örnekle derinlemesine incelenmiştir. Bu verilerden Trabzon’da ileri gelenlerin, yöneticilerin ve askerî kesimin borçlanması konusuna dikkat çekilerek Osmanlı Devleti’nin içinde bulunduğu mali sıkıntının Trabzon yöneticilerini borçlanmaya sevk ettiği sonucuna varılmıştır. Borç-alacak ilişkilerinde sicillerde sıklıkla geçen terminolojinin açıklanması ve yapılan araştırmanın sayısal verilerinin tablolar halinde sunulması okuyucuya büyük ölçüde kolaylık sağlayacak niteliktedir.

“1831 Nolu Şer’iye Siciline Göre 17. Yüzyıl Ortalarında Trabzon’da Mülk Satışları” başlıklı makalede adı geçen dönemde mülk satışları içinde kadınların durumu, Müslüman ve gayrimüslimlerin mülk sahibi olma oranı, mülklerin kimlere satıldığı, mahkemenin işleyişi gibi konular ele alınmıştır. Mülk satışlarının gerçekleştiği yerler Trabzon içi ve dışında olmak üzere iki kısımda incelenerek tablolar halinde verilmiştir. Bu verilerden yola çıkılarak Trabzon’daki Müslim ve gayrimüslim nüfus hakkında bilgi edinilebilmektedir. Mülk satışlarında fiyatlardan bahsedilirken aynı zamanda Osmanlı piyasalarını etkileyen yabancı paralar meselesine değinilmiş ve Trabzon’da mülk satışı sırasında yabancı paraların kullanım nedenleri izah edilmiştir. Sicillere yansıyan mülk satışları kayıtlarından bölgedeki nüfus hareketliliği de tespit edilmiştir. Mülk satışlarıyla ilgili makalede kullanılan çok sayıda örnekten Osmanlı Devleti’nde Müslim ve gayrimüslim kadın ve erkeklerin güven ortamında sosyo-ekonomik faaliyetlerini yürüttükleri anlaşılmaktadır.

Aynı zamanda bu veriler hukuki meselelerde Osmanlı bürokrasisinin pratikliğini göstermesi açısından da dikkat çekicidir.

“Kadı Sicillerine Göre Akçaabat’ta Mülk Satışları (1648-1658)” adlı makalede öncelikle Akçaabat’ın Müslim ve gayrimüslim nüfusu hakkında bilgi verilmiştir. Kadı sicillerine yansıyan mülk satışlarından bölgede Müslim ve gayrimüslim nüfusun dağılımı, halkın ekonomik kapasitesi, mülk satışlarının hangi dini gruplar arasında ne şekilde gerçekleştiği ve fiyatları hakkında fikir edinilebilmektedir. Yine şer’iye sicillerindeki örneklerden yola çıkılarak bölgenin tarım faaliyetleri hakkında elde edilen bilgiler de makalede yer almıştır.

“Trabzon’da Yönetici-Yönetilen İlişkileri (1643-1656)” adlı makalenin giriş kısmında incelenen dönemde Osmanlı merkezi yönetimin zayıflaması ve iç çekişmelerin Osmanlı taşrasını ne şekilde etkilediği anlatılmıştır. Makale iki kısımdan oluşmaktadır. Birinci kısımda taşradaki beylerbeyi, mütesellim, müftü, subaşı gibi ehl-i örf ve ehl-i şer’ zümresinden birtakım görevlilerin vazife alanları hakkında genel bilgi verilmiştir. Akabinde Trabzon ölçeğinde bu görevlilere akseden olaylardan örnekler verilerek dönemin asayiş ve ticari kapasitesi gibi konulara ışık tutulmuştur. İkinci kısımda Trabzon’da yöneticilerle yönetilenler arasında ilişkiler üzerine durulmuştur. Yöneticilerin vazifelerini uygulamaları, karşılaştıkları meseleler, halkın bunlara tepkisi incelenerek Trabzon’un içtimai hayatı hakkında bilgi verilmiştir.

“Kadı Sicillerine Göre Trabzon’da Beşlü Taifesi (1648-1658)” adlı makalenin girişinde Osmanlı ordusu içindeki eyalet kuvvetlerine bağlı kale kuvvetlerinden sayılan ve yerli halktan oluşan beşliler hakkında bilgi verilmiştir. Trabzon kalesinde görev yapan beşlilerin ağaları, vazifeleri, sayıları, maaşları, harcamaları hakkında okuyucu bilgilendirildikten sonra Trabzon İskele eminliğini de yapan beşli ağalarının tayinleri ve görev süreleriyle ilgili sicil kayıtlarından örnekler verilmiştir. Mahkeme kayıtlarından anlaşıldığı üzere Beşliler başta muhafızlık alanında olmak üzere Trabzon şehir hayatının her kesiminde aktif olmuştur.

“Taşrada Bir Yeniçeri Zabiti Ebubekir Çavuş” adlı makalede 17. yüzyıl Osmanlı Devleti’nin içinde bulunduğu sosyal ve ekonomik durum ve Yeniçeri ocağı hakkında okuyucuya genel bir tablo sunulduktan sonra Trabzon’da iki kez Yeniçeri zabıtlığına atanmış Ebubekir Çavuş’un sicil kayıtlarına yansıyan dava konuları incelemiştir. Ebubekir Çavuş’un ismi kadı sicillerinin şühûdü’l-hâl kısımlarında, asayiş ve vergiyle ilgili meselelerde, vekalet ve miras gibi davalarda geçmiştir. Yazarın da belirttiği gibi Yeniçeri Zabiti Ebubekir Çavuş bir yandan kanunu, bir

yandan kanunsuzluğu, otoriteyi, arabuluculuğu kısaca taşrada merkezi otoriteyi temsil ederken bize 17. yüzyıl Osmanlı Devleti'nin genel görüntüsünden bir kesit sunmaktadır (s. 273).

“Trabzon Kadı Sicillerinde Girit Seferi Hakkında Kayıtlar (1648-1669)” adlı makalede öncelikle Girit seferi hakkında detaylı bilgi verilmiştir. Makale daha fazla yerel hayatın yansımalarından oluştuğu düşünölen şer'ie sicillerinde Osmanlı Devleti'nin siyasi ilişkilerine dair tafsilatlı bilgilerin bulunabileceği gerçeğini dile getirmesi açısından oldukça ilgi çekicidir. Girit seferi nedeniyle İstanbul'dan Trabzon'a gelen ferman niteliğindeki hükümler ile Trabzon çevresinde sefere katılanlarla ilgili olarak kadı mahkemesine intikal eden dava örneklerinden yola çıkılarak yaklaşık 25 yıl süren Girit seferinin taşraya yansımaları anlatılmıştır. Şer'ie sicillerinde göze çarpan dava konuları özellikle kadirga yapımı, harp malzemesi ve asker temini, nakliyesi gibi Osmanlı donanmasını ilgilendiren meselelerdir. Bunların dışında uzun süren muhasaranın Osmanlı maliyesine getirdiği yük, bunun sonucu olarak talep ve tahsil edilen vergiler, bu vergilerin miktarlarının belirlenmesi, sefere asker temini için gönderilen hükümler ve son olarak sefere Trabzon yöresinden katılanlarla ilgili meseleler mahkeme kayıtlarına yansımıştır.

“Trabzon'da İhtida Olayları (1648-1656)” adlı makalede genel olarak ihtida yani din değiştirme kavramının tanımı yapılmıştır. Sonraki bölümde ihtida kayıtlarının sicillerde ne şekilde geçtiği belirtilmiş ve 17. yüzyıl ortalarında Trabzon'da yaşanan az sayıdaki ihtida olaylarından örnekler verilmiştir. Makalede aynı zamanda köle ve cariyelerin azatlarına dair bilgi ve sicillere kayıt şekilleri de bulunmaktadır. Bu makale verdiği bilgilerin yanında bu konuların sicillerde ne şekilde geçtiği hususunda bilgi vermesi yönünden araştırmacılar için örnek teşkil edebilir.

“17. Yüzyıl Ortalarında Osmanlı Taşrasında Hayat” adlı son makalede yazar öncelikle Trabzon'un fethinden itibaren bölgedeki nüfus hareketlerini ve Of kazasının ortaya çıkışını anlatmıştır. Of kazasının nüfus hareketliliği tapu tahrir defterlerinin verileri ışığında belirlenmiştir. Daha sonra sicil kayıtlarından yola çıkarak yazar Of kazasında boşanma, mihr, köle azadı, kefillik ve vekil tayini, mülk satışları, hibe gibi konularla miri arazinin tasarrufu, bu tasarruf üzerindeki anlaşmazlıklar ya da hak ihlalleri, vergi, borç alacak ilişkileri, miras ve asayişle ilgili meseleleri konu edinmiştir. 17. yüzyılda merkezi yönetimin zayıflaması, eyaletlerde otoritenin gevşemesi gibi sorunlar paralelinde bu yüzyılda Osmanlı taşrasının genel özellikleri birçok açıdan tespit edilmiş ve Of ölçeğinde incelenmiştir.

Elimizdeki çalışma, dayandığı belge zenginliği yönünden Trabzon tarihi konusunda araştırma yapanlar için olduğu kadar Osmanlı Devleti'nde 16. yüzyılın sonlarında başlayarak 17. yüzyılın geneline yayılan ve dönemin siyasetname yazarları tarafından bozulma olarak nitelenen tüm gelişmelerine taşra ölçeğinde misal teşkil etmesi açısından da önemlidir. Bu meyanda eser yerel tarih çalışması olarak ön plana çıkmışsa da klasik dönem Osmanlı şehir tarihi ve Osmanlı sosyal hayatıyla ilgilenenler için bir model oluşturur. Bu eser içinde şer'îye sicillerinin tarih çalışmaları açısından kullanım alanlarının ve kullanım şekillerinin belirtilmesi, sicillerdeki terminolojinin açıklanması, sayısal verilerin analiz edilme yöntemleri ve yeri geldikçe klasik dönem Osmanlı kurumları hakkında tanımlayıcı ve açıklayıcı bilgiler verilmesi, bu alanda çalışma yapacak kişilere yol gösterecek niteliktedir.

Zeynep İnan Aliyazıcıoğlu
Karadeniz Teknik Üniversitesi

Thomas Gaskell Allan ve William Lewis Sachtleben,

Accross Asia on a Bicycle,

Seattle: Inkling Books, 2003, 167, s. ISBN 978-158-7420-20-1

Kitabın başlığını ilk okuduğumuzda günümüz yazın yelpazesi içinde pek de şaşırtıcı olmayacak bir bisikletle gezi teması görmekteyiz. Ancak bu seyahatmanenin Amerikalı iki yazarı Thomas Gaskell Allan ve William Lewis Sachtleben'in bu dünya turuna 1890 Haziran ayındaki mezuniyetlerinin hemen ardından çıktıklarını öğrenmek bu anlatıyı hem akademik hem de genel okura oldukça ilginç kılmaktadır. Bu iki maceraperest eğitimleri boyunca öğrendiklerini bir de gözleriyle görmek için çıktıkları bu yolculukta 3 yıl boyunca bisiklet üstünde yaklaşık 24 bin km. boyunca pedal çevirirler. Liverpool'dan başlayarak Normandiya, batı Fransa, Bordeaux, Marsilya ve Fransız Riviera'sını izleyerek İtalya'ya geçerler; Roma'dan sonra Yunanistan'daki Korfu ve Patras'ın ardından Korinth Körfezini geçerek Atina'ya ulaşırlar. 1891 kışını burada geçirdikten sonra Nisan'da bir gemiyle İstanbul'a ulaşırlar. Kitap asıl buradan itibaren başlar. Osmanlı İmparatorluğu,